

УДК 340.5

Олег Проскурняк,*аспірант кафедри філософії та теорії права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ДЕРЖАВНІ ЮРИДИЧНІ ЕКЗАМЕНИ В НІМЕЧЧИНІ

У статті досліджується система державних юридичних екзаменів у Німеччині. Насамперед визначаються нормативні основи проведення юридичних екзаменів. Далі розкриваються організаційні аспекти підсумкової оцінки знань студентів юридичних факультетів. Визначається специфіка основних трьох етапів проходження державного юридичного екзамену, а також його ефективність.

Ключові слова: юридична освіта ФРН, перший державний юридичний екзамен у ФРН, референдаріат, другий юридичний екзамен у ФРН.

Актуальність. Реформування вищої юридичної освіти в Україні передбачає кардинальні зміни у підсумковій атестації випускників юридичних вишів. У зв'язку із цим дуже актуальним є вивчення досвіду її організації у юридичних вишах ФРН, модель підготовки юристів у яких найбільш адекватна тій, що існує сьогодні в Україні. Новітні дослідження теми здійснені А. Андрощук, В. Бігуном. Із зарубіжних дослідників відзначимо Р. Антропова, Е. Бланкенбурга, Р. Граверта, М. Дерра, Д. Малешина, Л. Обідіну, Д. Пандурську, С. Піутліна.

Метою статті є дослідження організації, змісту та ефективності державних юридичних екзаменів у ФРН.

Постановка проблеми. Система вищої освіти ФРН об'єднує 326 вишів, більшість із яких – державні. Основу цієї системи становлять 78 університетів і прирівняних до них вишів. Майже всі вони теж державні. У шести невеликих приватних вузах навчається лише 0,1% від загального числа університетів.

У ФРН працюють 44 юридичні університетські факультети. За даними німецького журналу «Focus», кращими з них є Кельнський, Мюнхенський, Боннський, Берлінський, Мюнхенський, Фрайбурзький, Гамбургський, Франкфуртський, Тюбінгенський і, звичайно, Гейдельберзький, який вважається науковою Меккою Німеччини, найдавнішим і найвідомішим. Це так звана «золота десятка» німецьких юрикумів.

Тільки один із юрикумів ФРН приватний. Це вища юридична школа ім. Буцериуса в Гамбурзі. Вартість навчання в ній ста-

новить 48000 євро (4000 євро за триместр) [9, с. 434].

У середньому у ФРН на юридичному факультеті навчається від 2,5 до 7 тис. студентів, а в цілому по країні кількість студентів-юристів вже більше 10 років стабільно витримує цифру в 100000 осіб щорічно, що становить 3,8% від загального числа студентів німецьких вишів [2, с. 252]. Німеччина має «дуже добрий досвід у системі державної атестації, і ця система передбачає єдиний стандарт для всіх випускників німецьких юридичних факультетів» [14, с. 15].

Статути німецьких юридичних факультетів не передбачають проведення семестрових екзаменів. Поточний контроль знань студентів здійснюється у формі письмових робіт, до яких пред'являються екзаменаційні вимоги. По суті, вони є свого роду проміжним екзаменом – єдиним перед першим державним екзаменом. Ті, хто не проходять це випробування, позбавляються права участі у навчальній підготовці до державного екзамену і допуску до нього [7, с. 102].

Відповідно до «Закону про суддів» 1961 р. («Deutsche Richtergesetz») порядок проведення екзамену регулювався федеральним правом лише у найзагальніших рисах. Вони передбачали усну і письмову форми екзамену і єдині для всіх екзаменаційні вимоги. Землі ж володіли правом виробляти свої екзаменаційні критерії. 26 квітня 2002 р. німецький парламент прийняв «Закон про реформу юридичної освіти» («Juristenausbildungsreformgesetz»), який набрав чинності 1 липня 2003 р.

У числі новел – вдосконалення системи екзаменів, зокрема системи підсумкової оцінки знань випускників. Перший

державний екзамен був розділений на дві частини: державний обов'язковий предметний екзамен (Staatliche Pflichtfachprüfung), який формує 70% підсумкової оцінки, і т. зв. «університетську частину» («universitäre Schwerpunktbereichsprüfung»), що формує 30% підсумкової оцінки.

Екзаменаційні питання і зміст освіти чітко індивідуалізовані. Таким чином зросла самостійність юридичних факультетів в організації навчального процесу.

Академічна частина юридичної освіти у ФРН завершується складанням першого державного екзамену (Erste juristische Prüfung). Його поділ на державну й університетську частини зробив назву просто традиційною, оскільки стало некоректно називати екзамен суто державним. Знання основного теоретичного матеріалу оцінюють державні комісії, а університети проводять екзамен з дисциплін, які студент обирає для спеціалізації.

Системи, прийняті в різних землях, завжди відрізнялися кількістю письмових робіт, кількістю етапів екзамену, чисельністю груп екзаменованих і екзаменаційних комісій. Успішність оцінювалася за шкалою загальних оцінок і балів: від «незадовільно» (0 балів) до «дуже добре» (максимум 18 балів). Ця шкала була встановлена на федеральному рівні розпорядженням міністра юстиції ФРН від 3 грудня 1918 р. Вона забезпечувала порівнянність результатів екзамену для гарантії рівності шансів претендентів на зайняття посад у будь-якій федеральній землі. Мінімальна кількість балів для задовільної оцінки на екзамені становила 4 бали.

Для складання першого екзамену кожний студент має всього дві спроби. Виняток становлять ті, хто екзаменується відразу ж після 8 семестрів навчання. Їхня спроба вважається «вільною» і в разі провалу не враховується (в запасі у студента залишаються дві спроби), а в разі успіху можна спробувати підвищити бал [7, с. 103].

Таких небагато. За даними Міністерства юстиції Баварії у 1994 р. лише 3% студентів були допущені до держекзамену відразу після 7 семестру; 47,7% – після 8-го; 8,95% – після 9-го; 11,6% – після 10-го; по 8% – після 11 і 12 семестрів. Біля 3% студентів того року навчалися 8 і більше років [11, с. 68].

Завдання для першого державного екзамену розсилаються спеціальними відділами атестації юридичних кадрів, які створені в кожній федеральній землі. Але вони не беруть участі у підготовці цих завдань. Це роблять практикуючі юристи. З підготовлених ними кейсів формуються спеціальні бази даних. Таким чином забезпечується максимальна об'єктивність екзаменування.

Екзамен проходить 3 етапи. Він починається з домашньої роботи із цивільного, кримінального або публічного права, на яку виділяється 6 тижнів. Зміст роботи – це вирішення конкретної справи з використанням не менше 130 правових джерел і обсягом 50-100 сторінок. Після цього протягом 2-х тижнів виконуються 3-4 аудиторні письмові роботи з перелічених вище галузей права. На виконання роботи відводиться 5 годин з можливістю використання кодексів та інших нормативних актів [12, с. 180-186].

На другому етапі студенти пишуть по 6-7 письмових робіт («клаузури»): 3 із цивільного права, 1-2 – з кримінального права, 2 – з публічного права. Максимальна тривалість кожної клаузури – 5 годин.

Приблизно через півроку (після перевірки всіх письмових робіт незалежними експертами) настає усний екзамен. Екзаменаційна комісія складається із 3-4 осіб. Перед ними в аудиторії присутні 4-5 студентів, які без підготовки відповідають на питання професорів, що ставляться до кожного з них по черзі. Якщо хтось не може дати відповідь, висловлюється інший. Екзамен триває годину, його результат оголошується відразу ж [12, с. 185-186].

Повчальна статистика першого юридичного деку у ФРН. Його щорічно не здають приблизно 30% студентів, а кількість відмінних оцінок не перевищує 1%. У 2013 р. із 11848 екзаменованих не склали екзамен 3524 (29,74%), а оцінку «відмінно» отримали 25 студентів (0,21%).

Це стабільна тенденція. У 1999 р. 12153 особи із 17725 (68,56%) склали перший державний екзамен, із них 29 – на «дуже добре», 367 – на «добре» і т. д. по спадаючій – 1850; 4432; 5475 – на «задовільно» [5, с. 78-84].

У 1994 р. із 13,5 тис. студентів на першому державному екзамені вищі бали (11,5-18) отримали менше 3%, а більшість – понад 60% – отримали від 4 до 9 балів. За даними статистики у 1995 р. в Баварії не склали перший державний іспит 32% екзаменованих, у Пассау – 34% [11, с. 68].

Складність першого державного екзамену така, що в ході підготовки до нього багато студентів впадають у так звану «екзаменаційну депресію». В основному це проявляється в тому, що вони втрачають бажання вчитися і кидають навчання на юридичних факультетах. Ті, хто не складає перший державний екзамен і вдруге, назавжди втрачають право на отримання юридичної освіти в Німеччині.

Для пострадянської системи вищої освіти така статистика виглядає жахливою, оскільки державні екзамени в ній завершують навчання, а тому здають їх майже всі. У ФРН

такий вимогливий відбір покликаний передусім знизити конкуренцію на ринку юридичних послуг [9, с. 439].

Складність державних екзаменів породила в Німеччині таке явище, як репетиторство, не характерне і незнайоме для інших європейських вишів. Репетиторством займаються практикуючі юристи, молоді спеціалісти, які самі нещодавно пройшли через процедуру екзамену. Суть репетиторства – це поглиблене повторення всього пройденого за період навчання матеріалу. Біля 90-95% студентів юридичних факультетів відвідують репетиторів, оплачуючи 100-180 євро на місяць [9, с. 439].

Репетитори пропонують «оптимальний ефективний та мало витратний в плані часу виклад матеріалу, який виноситься на обидва державні іспити». Популярна студентська приказка: «право можна вивчити або з репетитором, або ніколи» [5, с. 83-84].

Тих, хто склав перший державний екзамен, називають юристами. Університети часто (автоматично або за бажанням) присвоюють їм ступінь *Diplom-Jurist*. Їхній статус відповідає статусу спеціалістів із незавершеною юридичною освітою (*Nicht-Volljurist*). Він відкриває доступ до юридичної практики, але не дає права бути адвокатом, займати окремі державні посади. Правда, випускники можуть працювати, наприклад, помічниками в юридичних фірмах або у страхових компаніях.

Кількість набраних на другому державному екзамені балів має велике значення під час прийому на державну службу. Так, щоб претендувати на посаду судді або прокурора, необхідно мати оцінки, не нижчі 8-10 балів, а для отримання допуску до захисту дисертації – не менше ніж 9-12 балів [11, с. 68].

Після 18 місяців стажування референдарі здають другий державний екзамен. Вважається, що це «справжній державний екзамен», оскільки проводиться без участі університетської професури. До того ж вимоги на ньому ще більші, ніж на першому.

Як і перший, другий екзамен складається з письмової та усної частин. Письмовий екзамен у формі написання клаузур проводиться протягом 19-го місяця стажування. Число письмових робіт визначається землями. Так, у Баварії пишуть 11 клаузур, у деяких північних землях – 5-6.

З місяці, протягом яких перевіряються письмові роботи, референдарі готуються до усного екзамену. Всі, хто успішно написав клазури, здають його у формі співбесіди.

Приймають екзамен спеціальні державні (земельні) комісії (*Landes-justizprüfungsamt*). Зазвичай вони складаються з керівника

окружної екзаменаційної комісії органів юстиції і чотирьох екзаменаторів – судді або прокурора, представника органів юстиції або адміністрації, адвоката або нотаріуса, а також юриста підприємства.

Письмовий екзамен проводиться там же, де й перший державний екзамен, а усний – тільки в столиці землі Мюнхені [11, с. 68].

Другий екзамен «провалюють» 10-20% референдарів. Абсолютна більшість тих, хто проходить випробування, отримує оцінки «ausreichend» або «befriedigend» (менше 9 балів). Тільки 15% отримують «Vollbefriedigend» (з 9 до 11,5 балів) і краші. Екзамен, складений з такою оцінкою, має назву «Prädikatsexamen». Він часто є умовою для вступу до аспірантури, його вимагають багато роботодавців.

Для порівняння: у 1999 р. другий державний екзамен склали 10397 із 12076 (86,1%), з них 2 – на «дуже добре», 230 – на «добре», і далі 1522, 4132, 4511 – на «задовільно» [5, с. 83].

Згідно з § 6 закону про суддів результати екзамену дійсні на всій території ФРН незалежно від місця екзаменування і стажування. Особа, допущена до суддівської посади, може отримати її як у федерації, так і в будь-якій із земель [7, с. 105-106].

Після другого державного екзамену референдар іменується асеюром, або повним юристом (*Volljurist*), і отримує право на всі юридичні посади, хоча, щоб стати нотаріусом, потрібно як мінімум 12 балів, а суддею – 9.

Зарплата юриста-початківця становить від 35000 до 100000 євро на рік, залежно від місця роботи і федеральної землі. 10-15% «повних» юристів продовжують навчання в аспірантурі для отримання докторського ступеня (2-4 роки навчання). На спеціальності нотаріуса, аудитора, податкового консультанта необхідно здати третій державний екзамен [13, с. 187].

Висновки

Таким чином, у ФРН склалася своєрідна система державної підсумкової атестації випускників юридичних вишів. Її жорстка регламентація, суворість вимог змушують напружено працювати, щоб володіти правом і практикою його застосування.

Список використаних джерел:

1. Андрощук А. Г. Професійна підготовка юристів у Німеччині : автореф. дис... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. Г. Андрощук; АПН України. Ін-т вищ. освіти. – К., 2006. – 20 с.
2. Антропов Р. В. История развития юридического образования в Германии: сущность, модели и

этапы эволюции / Р. В. Антропов // Genesis: исторические исследования. – 2015. – № 4. – С. 251–264.

3. Антропов Р. В. К вопросу качества подготовки выпускников в университетах Германии: первый юридический экзамен / Р. В. Антропов // Проблемы современного образования в условиях глобализации: II Международная научно-методическая конференция (г. Чита, 30 апреля 2014 г.). – Чита: ЗИПСи-БУПК, 2014. – С. 32–46.

4. Арсланов К. М. О практической составляющей российского юридического образования (значение германского правового опыта) / К. М. Арсланов // Право и образование. – 2014. – № 6. – С. 47–54.

5. Бігун В. Юридична освіта в Україні та Німеччині // Юридичний журнал – 2004. – № 12. – С. 78–84.

6. Бланкенбург Э. Юристы и правовые инновации в Германии и США (сравнительный анализ) / Э. Бланкенбург // Государство и право. – № 5. – С. 100–108.

7. Граверт Р. Юридическое образование в Федеративной Республике Германия: система, проблемы, перспективы / Р. Граверт // Советское государство и право – 1991. – № 4. – С. 95–112.

8. Деркач В. Оцінювання: п'ята влада / В. Деркач // Кампус. – 2009. – № 3. – С. 43–46.

9. Дерра М. Получение юридического образования в Германии / М. Дерра // Сборник статей о праве Германии. – 2015. – № 1. – С. 433–444.

10. Малешин Д. Я. Вызовы для современной высшей юридической школы / Д. Я. Малешин // Закон. – 2014. – № 1. – С. 29–40.

11. Обидина Л. Б. Юридическое образование в Баварии / Л. Б. Обидина // Государство и право. – 1997. – № 7. – С. 66–70.

12. Пандурская Г. Д. Высшее юридическое образование в Германии / Г. Д. Пандурская, Т. К. Решетникова // Вестник удмуртского университета правоведение организация учебного процесса. – 2005. – № 6 (1). – С. 180–186.

13. Пиутлин С. Н. Особенности системы юридического образования в Германии / С. Н. Пиутлин // Проблемы права. – 2009. – № 1. – С. 185–187.

14. Хайнрих Б. Коментарі та рекомендації щодо проекту стандарту освітньо-професійної програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Право» в Україні / Б. Хайнрих, Д. Кесслер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fair.org.ua/content/library_doc/D.Swenson_Report_Improving_draft_LE_Standard_UKR_.pdf

В статье исследуется система государственных юридических экзаменов в Германии. В первую очередь определяются нормативные основы проведения юридических экзаменов. Далее раскрываются организационные аспекты итоговой оценки знаний студентов юридических факультетов. Определяется специфика основных трех этапов прохождения государственного юридического экзамена, а также его эффективность.

Ключевые слова: юридическое образование в Германии, первый государственный экзамен в Германии, рефендарият, второй юридический экзамен в Германии.

The article discloses the system of state legal examinations in Germany: legal basis, organization, stages, efficiency. The article discloses the system of state legal examinations in Germany. First of all defined legal basis of state examinations. Further disclosed organizational aspects of the final assessment of student learning in law schools. In conclusion the specific of basic three steps of legal examinations and its effectiveness are determined.

Key words: law degree in Germany, first legal exam in Germany, refendariat, second legal exam in Germany.